

Horváth Attila

A BENEŠ-DEKRÉTUMOK ÉS A HOZZÁ KAPCSOLÓDÓ DISZKRIMINATÍV INTÉZKEDÉSEK CSEHSZLOVÁKIÁBAN 1945 ÉS 1948 KÖZÖTT

1. Egy soknemzetiségű, mesterséges államalakulat létrehozása

A Párizs környéki békék¹ Csehszlovákia néven egy olyan mesterséges államalakulatot hoztak létre, amely – mint utólag bebizonyosodott – nem tudott egyben maradni, akárcsak Jugoszlávia. Minden egyes nagyobb kataklizma, rendszerváltozás vagy háború időszakában – részben magától, részben külső hatásokra – felbomlott, részekre szakadt. Csehországból, Morvaországból, Sziléziából, valamint az első világháborút lezáró békeszerződés értelmében az országhoz csatolt Felvidékből alakult köztársaság többnemzetiségű ország lett: csehek (51%), szlovákok (16%), németek (22%), magyarok (5%) és ruszinok (4%) laktak benne, egy hosszan elnyúló, 1000 km-es, kelet felé egyre keskenyedő részen, Kárpátalján alig 70 km-es vékony sávban. 3,5 millió német és 2,5 millió szlovák élt 1918-ban az ország területén, tehát az egyik kisebbség népesebb volt, mint a „két államalkotó nemzet egyike”. Ez volt a csehszlovákizmus² politikai alapja is, amit Beneš képviselt élete végéig.

Nemcsak etnikailag volt nagyon különböző a lakosságának az összetétele, hanem gazdaságilag is rendkívül tagolt lett. A cseh területeknél az egy főre eső nemzeti jövedelem 1938-as, utolsó békeév nemzeti jövedelem számítása szerint másfélszerese, 1,5-szerese az ausztriaiaknak,³ míg a Felvidék, illetve Kárpátalja a szegényebb régióhoz tartoztak. Különösen vonatkozik ez Kárpátaljára, amely annak idején Magyarországnak is a legszegényebb területe volt. Mivel Csehszlovákiát több országból rakták össze, a többféle közlekedésszerkezet sem il-

1 MACMILLAN, Margaret: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Gabo, Bp., 2005. GALÁNTAI József: *A trianoni békekötés, 1920: A párizsi meghívástól a ratifikálásig*. Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1990.

2 A csehszlovákizmus célja a cseh és a szlovák nemzet egyesítése volt egy államban. területi igényeket a Nagymorávia történeti jogi címén kívánja érvényesíteni. A németekkel és a magyarokkal nem számoltak, mert Edvard Beneš megfogalmazása szerint azt várták, hogy ez a két nemzetiség fokozatosan asszimilálódni fog, és egybeolvad a cseh nemzettel. L. GULYÁS László: A csehszlovák állam első felbomlásának (1938–39) regionális vonatkozásai. *Tér és Társadalom*, 2003/3. 129.

3 WIEGAND Győző: Két levél. *Valóság*, 1988/9. 106.

leszkedett egymáshoz. Prágától Munkácsig körülbelül ugyanannyi ideig tartott az út, mintha Prágából Londonba mentünk volna. Ezt a közigazgatási szempontból is rendkívül heterogén területet nem volt könnyű egységesen igazgatni.

A csehszlovák–magyar államhatárt sem etnikai, hanem stratégiai, gazdasági és közlekedési szempontok alapján húzták meg. Így a trianoni békeszerződés értelmében mintegy 1 millió 70 ezer magyar anyanyelvű került a frissen kikiáltott Csehszlovákiához. Ezzel létrehozták az akkori Európa legnagyobb úgynevezett határkisebbségét.⁴

A csehszlovák politikai vezetésnek mindig is nagyon jók voltak a nemzetközi kapcsolatai, a médiával való rendelkezése és kapcsolatrendszere is egészen kiváló volt, úgyhogy a nemzetközi közvéleménnyel és még a magyarországi kutatókkal is el tudták hitetni azt, hogy Csehszlovákia lett az egyik legdemokratikusabb ország Európában. Ezzel a hamis állítással szemben Bibó István tiltakozott, hiszen a csehszlovák demokrácia csak a nemzetiségi jogokig tartott, sőt még a „*testvérnemzet*” szlovákok is hátrányos helyzetbe kerültek, hiszen cseh hivatalnokok vették át a keleti területek igazgatását.⁵

2. A Csehszlovák köztársaság első szétesése

Amikor a német fenyegetés egyre erőteljesebb lett, bekövetkezett az, ami azóta is az egyik szégyene a nyugati nagyhatalmaknak, hogy Csehszlovákiát teljes mértékben magára hagyták, és fölládozták a német birodalom követeléseivel szemben.⁶ Így nagyon rövid időn belül darabjaira esett szét Csehszlovákia, Beneš⁷ elnök a területi veszteség és a német nyomás következtében október 5-én lemondott, és átadta pozícióját Emil Háchának,⁸ a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság elnökének, aki ezután tehetetlenül szemlélte a további eseményeket. Amikor a cseh területeket a németek megszállták, a szlovák parlament is rögvest kimondta Pozsonyban az elszakadásukat Csehországtól, és deklarálta az önálló Szlovákia megalakulását.⁹

4 PALOTÁS Zoltán: *A trianoni határok*. Interedition, Bp., 1990. 45.

5 BIBÓ István: *Az európai egyensúlyról és békéről*. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok. Első kötet 1935–1944. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1986. 511–512.

6 Ádám Magda: *A müncheni egyezmény*. Társadalmi Szemle, 1988/8–9. 139–144.

7 Edvard Beneš (1884–1948) Csehszlovákia második elnöke, Csehszlovákia létrehozásának legerőteljesebb hirdetője és megvalósítója. L. Ádám Magda: *Ki volt valójában Edvard Beneš?* Gondolat, Bp., 2009.

8 Emil Hácha (1872–1945) cseh ügyvéd, Csehszlovákia és a Cseh-Morva Protektorátus elnöke. A II. világháború után Háchát letartóztatták, majd azonnal börtönkórházba kellett szállítani, ahol hamarosan elhunyt.

9 Kováč, Dušan: *Szlovákia története*. Kalligram, Pozsony, 2001. 207.

3. A beneši emigráció

A Beneš irányítása mellett működő londoni cseh emigráció még az első indulatukban nem is annyira a magyarok ellen, hanem a szlovákok ellen ágáltak, és őket tartották az egyik fő felelősnek Csehszlovákia széteséséért. A politikai irányváltás akkor következett be, amikor Beneš nagy-britanniai tartózkodása idején levonta a müncheni események tanulságait, és úgy vélte, az országát cserbenhagyó nyugatiak helyett a Szovjetunió támogatását kell keresnie. Ezért 1943 decemberében Moszkvába utazott, és megkötötte Sztálinnal a cseh–szovjet örökbarátsági szerződést,¹⁰ amelyben a szerződés egyik záradékaként Kárpátalját ajándékkul átadják, mondván, hogy addig is csak letétként őrizték ezt a területet. Kárpátalja korábban sohasem tartozott orosz vagy ukrán fennhatóság alá, a területváltozással a Szovjetunió területe beékelődött Magyarország és Lengyelország közé, a Szovjetunió Magyarország közvetlen szomszédjává vált.¹¹

Akkor már ez az érvelés megfordult, a Josef Tiso¹² vezette fasiszta Szlovákiáról, amely még Lengyelország lerohanásában is részt vett, és valódi utolsó csatlósa volt Hitlernek, nem ejtenek egyetlen szót sem. A németeket és magyarokat tették meg kollektíven felelősnek azért, hogy 1938-ban a Csehszlovák állam fölbomlott. Egyúttal kárhoztatták a Masaryk¹³ nevéhez köthető 1918-as alkotmányt, amely szerintük túl nagy engedményeket tett a nemzetiségeknek. A pánszlávizmust¹⁴ ekkoriban erőteljesen támogató Sztálin és Molotov pedig jó partnerek ezen a területen, egyáltalán nem elleneztek egy olyanfajta megoldást, hogy a németek mellett a magyarokat is ki kell telepíteni Csehszlovákia területéről, így alakítva ki egy szláv nemzetállamot, felszámolva ezzel a magyar határkisebbséget. Az első bécsi döntésnél Teleki Pál úgynevezett vörös térképe alapján hajszálpontosan meg lehetett húzni azt a vonalat, ahol a magyar lakosság 80-90%-os többségben élt, és Teleki megmondta, hogy őneki nincs szüksége szlovák területekre, ezt a határt teljesen az etnikai elvek alapján alakítsuk ki. (Az első bécsi döntés értelmében 1938. november 2-án ugyanis 11 927 négyzetkilométer terület, vele Komárom, Érsekújvár, Dunaszerdahely, Somorja, Beregszász, Losonc, Ipolyság, Léva, Rozsnyó, Kassa, Ungvár és Munkács városa – mintegy 1 050 000 lakossal, amelyből 86,5% magyar volt –, visszakerült Magyarországhoz, de Pozsony Csehszlovákiában maradt.) Aligha férhet hozzá kétség, hogy ez a döntés fedte az etnikai határokat, és aligha eredményezett volna mást vagy többet egy nemzetközi ellenőrzés mellett tartott népszavazás is, ezért Beneš,

10 KAPLAN, Karel: *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Kalligram, Pozsony, 1993. 7.

11 A szerződés szövegét I. HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb politikai szerződésai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1966. 632–635.

12 Jozef Tiso (Tisza József, 1887–1947), szlovák pap és politikus, az 1939–1945 közötti első Szlovák Köztársaság elnöke. L. G. KOVÁCS László – KAMENEC, Iván: *Jozef Tiso*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 1997.

13 Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) cseh filozófus, politikus, Csehszlovákia egyik alapítója és első elnöke. L. VIGH Károly: *Masaryk és a magyarok*. Magyar Szemle, 2007/1–2, 2007/3–4. 101–122., 109–125.

14 GECSE Géza: *Bizáncról Bizáncig. Epizódok az orosz pánszlávizmus történetéből*. Bp., 1993.

illetve a csehszlovák vezetés álláspontja egyértelműen a magyar lakosságnak valamilyenfajta kitelepítésére, elűzésére irányult. Ezt a politikát a szlovák kommunista párt támogatta leginkább, Gustav Husák vezetésével, aki később majd Csehszlovákia első számú vezetője is lett a prágai tavasz után.

4. Kassai kormányprogram

A harcok a cseh országrészben még tartottak, amikor 1945. április 4-én, Kassán Beneš mint köztársasági elnök kinevezte az új csehszlovák kormányt, amely másnap kihirdette a már Moszkvában kidolgozott kormányprogramot. Az úgynevezett Kassai Kormányprogram¹⁵ (hivatalos nevén: a Csehek és a Szlovákok Nemzeti Frontja Első Kormányának Programja) célja az etnikailag homogén szláv nemzetállam megeremtése volt. Az V. fejezet kimondta, hogy azokban a járásokban, ahol a lakosság nem szláv, ott közigazgatási biztosokat neveznek ki. A VIII. fejezet a magyar nemzetiségű lakosokat megfosztotta az állampolgárságuktól. Egyúttal előírta az államigazgatás „*megtisztítását a nem szláv elemektől.*” A XI. fejezet kimondta, hogy az állampolgárságuktól megfosztott magyaroktól el kell venni az ingatlanukat: földjeiket, házaikat. A Szlovák Kommunista Párt új honfoglalásra szólította fel a szlovákokat: „*A szlovák parasztnak és munkásnak, akiket kiszorítottak a gazdag déli területekről és századokon keresztül a hegyek között elnyomtak, meg kell ismét kapnia ezeket a régi szlovák területeket és a lehetőséget a rendes emberi élethez.*”¹⁶ A XV. fejezet előírta a magyar nyelvű iskolák azonnali bezárását: ezzel 800 magyar tanítási nyelvű iskola és egyéb oktatási intézmény szűnt meg, 100 ezren nem tanulhattak tovább.¹⁷

A Szlovák Nemzeti Tanács belügyi megbízottja 1945. április 7-én rendeletet adott ki, amely a magyar lakosságot szinte teljes mértékben megfosztotta az alanyi jogaitól. (A kollektív felelősségre vonás arra a 70 ezer magyarra is kiterjedt, aki 7 évig a Tiso vezette fasiszta állam ellenzéke és áldozata volt.) Ezt egészítették ki a további rendelkezések: a magyarok vagyonának állami kezelésbe vétele, a magyar közalkalmazottak elbocsátása, a magyarok nyugdíjának megvonása, a magyar nyelvhasználat betiltása az egyházi szertartásokon, a magyar hallgatók kizárása az egyetemokről, a magyar kulturális és társadalmi egyesületek betiltása, vagyonuk elkobzása, a magyarok házainak, lakásainak elkobzása, a magyarok üzleteinek, műhelyeinek zárgondnokság alá vétele, a magyarok bankbetéteinek befagyasztása, tilos a magyar nyelvhasználat a közhivatalokban, tilos a magyar nyelvű újságok, könyvek kiadása, elkobozták a magyarok rádiókészülékeit, magyarok polgári jogi keresetet nem indíthatnak, büntetőjogi feljelentést nem tehetnek, közmunkára bármikor elvihetik őket.

15 A teljes szlovák nyelvű szöveg: Pravda, 1968. március 15. 6–7. Magyarul: Gyönyör József: *Mi lesz velünk, magyarokkal? Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918-tól napjainkig.* Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony, 1990. 18–20.

16 BALOGH Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1988. 104.

17 JANICS Kálmán: *A hontalanság évei: A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után, 1945–1948.* Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony, 1992. 138.

5. A beneši dekrétumok jogforrási jellege¹⁸

A Kassai Kormányprogramot követően Beneš mint köztársasági elnök 1945. május 14. és október 27. között 143 dekrétumot adott ki, melyek közül 13 közvetlenül, körülbelül 20 közvetve érintette a kollektívan bűnösnek minősített németeket és magyarokat. Kérdéses azonban, hogy egyáltalán Beneš valóban köztársasági elnök volt-e ekkor, és joga volt-e elnöki dekrétumokat kiadni?

Csehszlovákiában az államfőt hét évre választották (58. §, 2. c.), Beneš mandátuma tehát 1942. december 17-én járt volna le. Az alkotmány¹⁹ természetesen lehetővé tette az elnök számára, hogy lemondjon (59. §), de az közömbös volt, hogy milyen indítékból. Ennek körülményeivel az alkotmánylevél nem foglalkozott, csupán arról rendelkezett, hogy ilyen esetben új elnököt kell választani (uo.). Beneš a müncheni konferencia után – amely elrendelte, hogy a németek lakta vidékeket adják át Németországnak – 1938. október 5-én lemondott, és 22-én – magánemberként – elhagyta az országot. 1939. november 30-án még gratulált is utódjának.²⁰ 1939. március 16-án táviratban fordult Roosevelt amerikai elnökhöz, arra kérve az Egyesült Államok kormányát, hogy ne ismerje el a cseh országrészek egy nappal korábbi náci megszállását. Ezt már mint „*Csehszlovákia volt elnöke*” írta alá, tehát akkor még elismerte saját lemondását, sőt Háchának is gratulált megválasztásához. Emil Háchát 1938. november 30-án választotta meg a kétkamarás nemzetgyűlés államfővé az alkotmány által előírt módon. A háromszáztizenkét képviselő közül kétszázhetven ketten adták le rá voksukat, de már száznyolcvanhárom igen esetén is érvényes lett volna a választás.

Beneš londoni emigrációja során megbánta, hogy lemondott a köztársasági elnöki posztjáról és ezért a náci fenyegetésre hivatkozva kijelentette, hogy ez az aktuális érvénytelen volt, és „*visszavette*” köztársasági elnöki jogkörét, s innentől kezdve saját magát tekintette Csehszlovákia egyedüli törvényes képviselőjének. Ennek azért lett jelentősége, mert amikor 1944–45-ben a németek által megszállt országokban konszolidálni kellett az alkotmányos berendezkedést és a demokratikus választásokig ideiglenes megoldásokat kellett alkalmazni, ebben az átmeneti időszakban mindenhol valamilyen szuverenitást megtestesítő intézményt próbáltak létrehozni. Egyes országokban különbözőképpen oldották meg ezt a problémát: Franciaországban azt mondták, hogy a francia népfőnök (Ellenállás Nemzeti Tanácsa) a szuverenitást

18 MAYER Judit (szerk.): *Eduard Beneš elnöki dekrétumai, avagy a magyarok és a németek jogfosztása*. Pannónia Könyvkiadó, Pozsony, 1996. Popély Árpád – Sutaj, Stefan – Szarka László (szerk.): *Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés, 1945–1948: történeti háttér, dokumentumok és jogszabályok*. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2007.

19 *A Csehszlovák Köztársaság alkotmánylevele*. Állami Könyvkiadó Hivatal, Prága, 1923.

20 GYÖNYÖR József: *Terhes örökség: a magyarság lélekszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában*. Madách–Posonium, Pozsony, 1994. 233.

megtestesítője,²¹ a lengyeleknél nem a londoni, hanem a szovjet megszálló hatóságok által létrehozott úgynevezett lublini kormány,²² a románoknál I. Mihály király.²³

Még relatíve Magyarországon alkalmazták a „*legdemokratikusabb*” megoldást, hiszen a magyar közjogi tradícióknak megfelelően ideiglenes nemzetgyűlést hívtak össze, igaz már Sztálin születésnapjára, december 21-ére időzítve. A nemzetgyűlésnek a képviselőit többé-kevésbé demokratikus módon, ösgyűléseken, ad hoc jelleggel választották meg. Csehszlovákiában ezzel szemben egyedül Beneš képviselte a jogfolytonosságot, és az egyetlen egy szuverenitást, amely jogalkotói hatáskörrel is, sőt az alkotmánymódosító hatáskörrel is saját magát felruházta.

Ugyan 1945. október 28-ra összehívták Prágában az ideiglenes egykamarás nemzetgyűlést, amely azonban nem választott testület volt, hanem kinevezés alapján ült össze. Ez szintén elmentmondott az alaptörvénynek, amely egyértelműen leszögezte: képviselővé csak választások által lehet válni (8. és 13. §). 1946. február 28-án az ideiglenes nemzetgyűlés alkotmánytörvényt fogadott el, amellyel az összes köztársasági elnöki dekrétumot „*törvényerőre*” emelte.

A beneši dekrétumok alapján meg kellett állapítani, hogy ki számít magyarnak. Ez különösen a vegyes lakosságú területeken volt nehéz. Nem csak a magyar anyanyelvűeket sorolták ide, vagy azt, aki a népszámláláskor magyarnak vallotta magát, vagy tagja volt valamilyen magyar pártnak, hanem például szubjektív szempontok szerint is kategorizáltak, például azt, akit esetleg magyarnak tartott a környezete. A hivatalos csehszlovák felfogás szerint kettős állampolgárokká váltak mindazok, akik Németországhoz, illetve Magyarországhoz lettek csatolva, és döntéseik alapozták meg, hogy Csehszlovákiához maradtak-e hűségesek, vagy Németországhoz, illetve Magyarországhoz. Ezt a módszert csak a németek és a magyarok esetében alkalmazták a bűnösség elve alapján.

6. Népbírósi eljárások

A kassai kormányprogram meghirdetését követően az év végéig a csehszlovák népbíróóságok mintegy 75 000 szlovákiai magyart – elsősorban értelmiségieket – ítélték el háborús bűnös-ként és utasítottak ki az országból.²⁴ A népbíróóságok gyakorlatában mindenfajta ellenállás a cseh, illetve a szlovák állam ellen (a szlovák fasiszta állam elleni szembenállás is) háborús bűntettként jöhetett számításba, illetve azt is elítélték, aki kiállt Magyarország mellett.²⁵

Ezek a perek egyértelműen a magyar lakossággal szembeni diszkriminációt jelentették, olyannyira – ez a nemzetközi összehasonlításból egyértelműen kiderül –, hogy Szlovákia

21 DUBY, Georges (szerk.): *Franciaország története II. Az új idők 1852-től napjainkig*. Osiris Kiadó, Bp., 2007. 434.

22 PACZKOWSKI, Andrzej: *Fél évszázad Lengyelország történetéből*. 1956-os Intézet, Bp., 1997. 113.

23 DURANDIN, Catherine: *A román nép története*. Maecenas Könyvek, Bp., 1998. 323.

24 BALOGH Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1988. 130.

25 SZABÓ Imre: *A csehszlovák kisebbségi rendszer változásai*. Valóság, 1946/6–9. 29.

területén élt akkor a legtöbb „háborús bűnös”. Például a szudétanémetek körében csak feleannyi marasztaló ítélet született. Akik pedig az első bécsi döntéssel magyarországi területekre kerültek és ott valamilyen politikai szerepet betöltöttek, azok is automatikusan háborús bűnösök lettek. Mindez ellentétes volt a nürnbergi törvényszék alapokmányával. Ez a gyakorlat is igazolta, hogy tulajdonképpen mi volt az igazi célja a csehszlovák vezetésnek: a háborús bűnösség megfogalmazása csak a magyar lakosságtól való megszabadulást célozta, hiszen aki kisebb tartamú szabadságvesztés büntetést kapott – és a legtöbbször ezt szabtak ki –, azok, ha vállalták, hogy áttelepülnek Magyarországra, akkor mentesültek a büntetés alól.²⁶

7. Kényszermunka, deportálások

Beneš azt kérte a szovjet hadseregtől, hogy lehetőleg észak felől támadjanak déli irányba, hogy a magyar lakosságot menekülésre kényszerítsék a déli területekre, tehát a magyarországi területekre. Egyrészt a hadvezetés ezeket a szempontokat nem tudta figyelembe venni, másrészt pedig a magyar lakosság helyben maradt, nem menekült el a szovjet hadsereg bevonulása során, és ezért kezdték el önhatalmúlag deportálni a magyar lakosságot. Ezek az intézkedések arra irányultak, hogy ettől a határkisebbségtől nagyon rövid időn belül meg kell szabadulni, lehetőleg a párizsi békeszerződés megkötéséig a legnagyobb részét el kell távolítani Csehszlovákia területéről. Tehát a Csehországból való deportálások mellett a Magyarországra való átűzés is jellemző ekkor a csehszlovák hatóságok részéről, ez különösen akkor volt rendkívül kegyetlen, amikor a zajló Dunán kellett minden ingó és ingatlan vagyontárgyat hátrahagyva átmenekülniük egyes családoknak a magyar oldalra, és sokan a menekülés közben meghaltak.

A beneši dekrétumok közül az 1945. szeptember 19-i, 71. számú rendelet közmunkára kötelezte az állampolgárságuktól megfosztott 14 és 60 év közötti magyar férfiakat és 15 és 50 közötti magyar nőket. 1945. október 1-én adták ki a hírhedt 88. számú elnöki rendeletet, amely általános munkakötelezettséget vezetett be. Ezután a magyar lakosságot egyenként, családjuktól elszakítva, vagy családotul deportálni kezdték, illetve munkatáborokba vitték. Valóságos ostromállapotot szimulálva, a katonaság körbevett egyes településeket, és akiket ott találtak, és felnőtt korúnak láttak első ránézésre, azokat egy kisebb csomaggal marhavagyonokba rakták és Csehországnak elsősorban azokra a területeire vitték, ahonnan a németeket kitelepítették, és ahol szükség volt munkásokra, és ott őket kényszerlakhelyeken letelepítve, munkára, különböző munkákra fogták, elsősorban a mezőgazdaságban. Akik nem engedelmeskedtek, azokat brutálisan megverték. Számos idős, beteg és kisgyerek az embertelen körülmények miatt meghalt. Több tízezer ember került így Csehország területére, és vannak olyanok, akik mindmáig ezeken a vidékeken élnek.²⁷

26 GYÖNYÖR József: *Mi lesz velünk, magyarokkal?* I. m. 33–35.

27 JANICS Kálmán: *A hontalanság évei: A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után, 1945–1948.* Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony, 1992. 225. VADKERTY Katalin: *A deportálások. A csehszlovákiai magyarok kényszermunkája 1945–1948 között.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1996.

8. Lakosságcsere

Mivel a nyugati nagyhatalmak a Szovjetunióval szemben nem fogadták el a magyar lakosság egyoldalú kitelepítését, ezért a csehszlovák és a magyar kormány a szovjet vezetés nyomásgyakorlása mellett, 1946. február 27-én „*paritátságos lakosságcsereben*” egyezett meg. A megállapodás értelmében a magyarországi szlovákok áttelepülnek Szlovákiába, a szlovákiai magyarok pedig Magyarországra. Csak éppen nem egyenlő feltételek mellett került sor az egyezmény végrehajtására. A magyarokat a csehszlovák hatóság kényszerítette az áttelepülésre, a szlovákok pedig önként jelentkeztek. Magyarországra egy hatalmas, 90 autóból álló konvojból álló propagandabizottság jött, többek között Gustav Husák²⁸ vezetésével. Faluról falura, városról városra járva toboroztak embereket, akik esetleg hajlandók lennének áttelepülni Csehszlovákiába. Eleinte megpróbálták a valóban szlovák etnikumú, valóban szlovák gyökerű embereket az áttelepülésre rávenni, de nagyon sokan nem akartak elköltözni otthonukból, megszokták már azt a helyet, azt a vidéket, és aztán így egy másfajta taktikához folyamodtak. A magyaroktól elvett házakat, földeket elkezdték följáánlani azoknak, akik hajlandóak voltak áttelepülni. Végző soron a Csehszlovák állam „*rossz üzletet*” kötött, hiszen a dolgos parasztembereket, akik a magyarlakta területen a földbirtokokat megművelték, azokat átküldték Magyarországra, és helyükre többségükben olyan munkanélküli, vagyon nélküli emberek jöttek át, akiknek egyetlen egy szempontjuk az volt, hogy így házat és földet kapnak, semmilyen más egyéb vonatkozásuk nem volt, tehát mondjuk a szlovák gyökerek, vagy egyáltalán a szlovák nyelvtudás is teljes mértékben hiányzott. Ezek az emberek hiába kaptak földet meg házat, a fárasztó mezőgazdasági munkához sem szaktudásuk, sem szorgalmuk nem volt.²⁹ Ezért '47-'48-ra Csehszlovákiában nagyon komoly élelmiszerellátási problémák merültek föl. Végül is a Szovjetunió szállított nagy mennyiségű gabonát Csehszlovákiába, hogy ne legyen éhínség.

Kezdetben nagyon sokan jelentkeztek, 80-90 ezer ember is jelentkezett Magyarországról, de végül is 59 ezren települtek át és mentek át Csehszlovákiába. Magyarországra pedig – többféle szám szerepel, ahány szakirodalom, annyiféle számot említenek – 100 ezer körüli létszámot lehet középértékként számítani.

28 Gustáv Husák (1913–1991) szlovák kommunista politikus, 1969. április 30-án ő lett Dubček utódjaként Csehszlovákia Kommunista Pártjának első titkára. 1975 és 1989 között Csehszlovákia államfője.

29 VADKERTY Katalin: *A deportálások. A csehszlovákiai magyarok kényszermunkája 1945–1948 között.* Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1996. 16.

9. Reszlovakizáció

A párizsi békeszerződés előtti utolsó eszközként következett az úgynevezett részlovakizáció, a „*visszaszlovákosítási*” kampány ötlete. Ez abból az elméletből indult ki, hogy akik tulajdonképpen Szlovákia déli területén lévő magyar nemzetiségűek, azok valójában korábban szlovákok voltak, csak a magyar asszimilációs politika miatt elmagyarosodtak. Ezért őket vissza kell szlovákosítani, részlovakizálni, vagyis arra törekedni, hogy kapják vissza az eredeti etnikumukat. Amennyiben szlováknak vallják magukat és elhatározzák, hogy mostantól kezdve majd szlovákul tanulnak és Szlovákiához idomulnak, akkor visszakapják az állampolgárságukat és elvesztett jogaik egy részét, sőt még talán tulajdont is szerezhetnek. A Július Viktory belügyi megbízott 1946. június 17-i hirdetményével útjára indított 1946. július 1-jéig tartó kampány során állampolgársága visszaszerzése, a kitelepítés és a vagyonekbobzás alóli mentesülése reményében 352 038 magyar kérte szlovákká minősítését, a jelentkezők száma azonban még ezt követően is tovább nőtt.

Egy 1948 nyarán napvilágot látott rendelet alapján összesen 710, nagyrészt a magyar nyelvterületen található település nevét változtatták meg. Az első köztársaságban csupán a magyar nevek hagyományos szlovák változatát használták (például Rimavská Sobota = Rimaszombat, Košice = Kassa, Rožnava = Rozsnyó, Beš = Bős). Az 1948-as rendelet értelmében viszont a magyarnak tűnő településneveket teljesen megváltoztatták. Az új név alapja gyakran a régi nyersfordítása volt: (Csiliznyárad, az I. köztársaság idején Ńárad = Topolovec, Pozsonyeperjes = Jahodná, Somodi = Drieňovec).

A nem értelmezhető településneveket a szlovák helynévképzési szabályoknak megfelelően „*alakították át*”, vagy más motiváció alapján nevezték meg, ilyen volt például *Magyarbél Velký* [Nagy] *Biel* (1920: *Madárský Běl*, magyarul *Magyarbél*); *Nagygyerty* a *Csalló* víz-név szlovákos változata alapján nevezték el *Čalovo*-nak (1920: *Velký Meder*, magyarul *Nagygyerty*).

Több magyar lakosságú települést neves szlovák személyiségekről neveztek el (például Párkány = Štúrovo,³⁰ Tornalja = Šafárikovo,³¹ Bős = Gabčíkovo³²). Ennek ellenére sok magyar település neve megmaradt eredeti, esetleg annak szlovák helyesírással írt formájában: Bátka (Bátka), Padány (Padáň), Gyerk (Hrkovce), Százd (Sazdice).³³

30 **Ludovít Štúr** (1815–1856) a szlovák nemzeti mozgalom vezetője, a szlovák irodalmi nyelv megteremtője, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc ellen harcoló szlovák önkéntes résztvevőinek toborzója.

31 Pavel Jozef Šafárik (1795–1861) filozófus, szlovák nyelvész és történész, a prágai egyetem könyvtárnoka.

32 Jozef Gabčík (1912 és 1942) a német megszállókat megszemélyesítő R. Heydrich elleni, 1942-ben Prágában elkövetett merénylet egyik résztvevője.

33 CZIBULKA Imre: *Szlovákiai települések magyar-szlovák szlovák-magyar nevei*. Madách–Pozsonium, Pozsony, 1999. SZABÓMIHÁLY GIZELLA: *A nyelvhasználat törvényi szabályozása és a szlovákiai magyar nyelvváltozatok jellegzetességei (Cseh)Szlovákiában 1918–1998 között*. In: Tóth László (szerk.): *A (cseh) szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998*. Ister, Bp., 1998. 132–167.

A szakirodalom által a reszlovakizáció végleges eredményeként elismert adatok szerint összességében 410 820 személy tett eleget a reszlovakizációs felhívásnak, közülük 326 679-et szlovák nemzetiségűnek is nyilvánítottak, 84 141 személy reszlovakizálását ugyanakkor elutasították. A reszlovakizáltak jelentős része a háború utáni első, 1950. évi népszámlálás során még szlováknak vallotta magát, a későbbiekben azonban statisztikailag is visszatért magyar nemzetiségéhez. (1950: 367 733 fő vállalta magyarságát, 1961: 533 934, 1970: 570 478, 1980: 579 617).³⁴

10. Epilógus

Csehszlovákiában a magyar lakossággal szembeni nyílt diszkrimináció a kommunista hatalomátvétellel szűnt meg. Ekkor az úgynevezett lenini nemzetiségi politika jegyében visszakapták állampolgársági jogukat, a magyar gyerekek újra járhattak iskolába, de ezután a Csoóri Sándor által megfogalmazott „*kettős elnyomás*” következett.³⁵

A beneši dekrétumok közül csak a három, közmunka kötelezettséget előíró, azaz a deportálások alapjául szolgáló rendelkezést helyezték hatályon kívül.

Az állampolgárságról szóló dekrétumot sem helyezték hatályon kívül, 1948-ban hoztak egy törvényt, amely lényegében minden, Csehszlovákia területén maradt magyar számára lehetővé tette az állampolgárság visszaszerzését, amennyiben letették az állampolgári esküt.

Amikor 1991-ben Csehszlovákiában fölmerül a reprivatizáció kérdése, tehát hogy mi történjen azokkal az ingatlanokkal, amelyeket a pártállami diktatúra elvett az ottani lakoságtól, akkor ebből a magyar lakosságot direkt kihagyják, hiszen tudatosan, 1948. február 25-ével vonják meg ezt a határidőt. Tehát azok az intézkedések, amelyek kifejezetten a magyarságot diszkriminatívan érintették, továbbra is hatályban maradtak, és újabb hasonló, a magyarok részére hátrányos megkülönböztetést jelentő jogszabályokat generáltak.

34 VADKERTY Katalin: *A reszlovakizáció*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1993.

35 DURAY Miklós: *Kutyaszorító: önéletrajz és beszélgetések önmagammal*. Püski Kiadó, New York, 1983.

11. Függelék

Az ügynevezett beneši dekrétumok és a hozzájuk kapcsolódó jogszabályok

1945. május 14. és október 27. között 143 köztársasági elnöki dekrétum született, melyek közül 13 közvetlenül, körülbelül 20 pedig közvetve nyilvánította kollektívan bűnösnek a németeket és magyarokat. Mivel Beneš mint köztársasági elnök adta ki őket, ezért nevezték el ezeket beneši dekrétumoknak. Jellegükben ezekhez kapcsolódtak a Szlovák Nemzeti Tanács egyes rendeletei (a dekrétumok csak akkor voltak hatályosak a szlovák országrészben, ha az SZNT hozzájárult kibocsátásukhoz, bizonyos esetekben politikai okokból egyes dekrétumok esetében nem engedték).

Ezen túlmenően, a magyar lakosság elleni rendelkezések három csoportra oszthatók:

A. Az egyéni bűnösség megállapítását feltételező intézkedések:

A 33/1945. számú Szlovák Nemzeti Tanácsi rendelet alapján meghozott *népbíróági döntések*.

B. A Nemzetközi szerződések alapján végrehajtott intézkedések:

Az 1946. február 27-én aláírt csehszlovák-magyar *lakosságcsere egyezmény*.

C. A beneši dekrétumok és a Szlovák Nemzeti Tanács kollektív bűnösséget kimondó rendelkezései:

5/1945. sz. dekrétum az elnyomás idején kötött egyes vagyoni jogi ügyletek érvénytelenségéről, továbbá a németek, magyarok, az árulók, a kollaboránsok, valamint egyes szervezetek és intézetek vagyonának nemzeti gondnokság alá helyezéséről

12/1945. sz. dekrétum a németek, magyarok, árulók és a cseh és szlovák nemzet ellenségei földtulajdonának elkobzásáról és gyorsított ütemben történő elosztásáról

16/1945. sz. dekrétum a náci bűnösök, árulók és segítők megbüntetéséről és a rendkívüli népbíróóságokról

27/1945. sz. dekrétum a belső telepítés egységes igazgatásáról (hatályon kívül helyezte a 18/1950. sz. törvény)

28/1945. sz. dekrétum a németek, magyarok és az állam más ellenségei mezőgazdasági földjének cseh, szlovák, valamint más szláv földművesekkel való betelepítéséről

33/1945. sz. alkotmánydekrétum a német és magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának rendezéséről

59/1945. sz. dekrétum az állami közalkalmazottakról

67/1945. sz. dekrétum a megbízhatatlan közalkalmazottak átvilágításáról

71/1945. sz. dekrétum a csehszlovák állampolgárságukat elveszített személyek munkakötelezettségéről (hatályon kívül helyezte a 65/1965. sz. törvény)

81/1945. sz. dekrétum az egyesületek ügyében hozott intézkedésekről

88/1945. sz. dekrétum az általános munkakötelezettségről (hatályon kívül helyezte a 65/1965. sz. törvény)

95/1945. sz. dekrétum a bankbetétek és egyéb megtakarítások kifizetéséről

108/1945. sz. dekrétum az ellenséges vagyon elkobzásáról és a nemzeti újjáépítési alapokról

137/1945. sz. alkotmánydekrétum az állami szempontból megbízhatatlan személyek forradalmi időszakban történő őrizetbe vételéről

D. Fontosabb Szlovák Nemzeti Tanácsi rendeletek:

6/1944. sz. rendelet a német és magyar nemzeti kisebbség oktatásügyének és istentiszteleti nyelvének rendezéséről

33/1945. sz. rendelet a fasiszta bűnösök, megszállók, árulók és kollaboránsok megbüntetéséről és a népbíróság létesítéséről

50/1945. sz. rendelet a vagyon nemzeti gondnokság alá helyezéséről

104/1945. sz. rendelet a németek, magyarok, árulók és a szlovák nemzet ellenségeinek vagyonelkobzásáról, mezőgazdasági vagyontárgyai gyorsított felosztásáról

105/1945. sz. rendelet a munkatáborok létrehozásáról